

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА НОТАРІАТУ ЩОДО ПОМІЧНИКА НОТАРІУСА: ІСТОРИЧНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

LEGAL FRAMEWORK OF NOTARIES, ABOUT THE NOTARY ASSISTANT: HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS

Письменна О.П.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права факультету менеджменту і права
Вінницького національного аграрного університету*

Савчук Л.А.,

*студент
Вінницького національного аграрного університету*

У статті подано теоретичні дослідження категорії «помічник нотаріуса» й історичні передумови розвитку нотаріату на території України та далеко за її межами. Порівняльний аналіз нотаріату свідчить про формування цієї структури як повноцінного інституту права. Дослідження виявляє, що реформування законодавства і створення відповідних вимог до цієї категорії осіб має велике значення для висококваліфікованих кадрів у цій сфері.

Ключові слова: нотаріат, нотаріат у СРСР, помічник нотаріуса, стажування, стажист нотаріуса.

В статье определены теоретические исследования категории «помощник нотариуса» и исторические предпосылки развития нотариата на территории Украины и далеко за ее пределами. Сравнительный анализ нотариата свидетельствует о формировании данной структуры как полноценного института права. Исследование показывает, что реформирование законодательства и создание соответствующих требований к данной категории лиц имеет большое значение для высококвалифицированных кадров в данной сфере.

Ключевые слова: нотариат, нотариат в СССР, помощник нотариуса, стажировка, стажер нотариуса.

In the article the theoretical research category "assistant of the notary" and the historical background of developing the notariety in Ukraine and far beyond its borders. Comparative analysis of notaries indicates the formation of this structure as an institution of law. However, this study shows that the reform of the relevant legislation and the establishment of requirements for this category of persons is very important for highly qualified personnel in this field.

Key words: notaries, notary services in the USSR, assistant of the notary, trainee, trainee of the notary.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена тим, що сучасна ситуація в Україні навколо збільшення кількості як приватних нотаріусів, так і державних нотаріальних контор створила величезний резонанс. Але найбільше значення все ж таки має питання проходження стажування в нотаріуса. Правове регулювання нотаріальної діяльності потребує ретельного розгляду й відповідності реаліям сьогодення.

Саме тому предметом статті є питання щодо змін до чинного Закону України «Про нотаріат».

Об'єктом дослідження є питання щодо змін до закону та, відповідно, перспективи їх правового аналізу.

Стан дослідження. Питанням правового регулювання й дослідженням у сфері нотаріату України присвячено праці таких українських учених, як М. Долинська, В. Баранкова, В. Комаров, Г. Гулевська, А. Єрух, Р. Кочер'янець, Л. Радзівська, С. Фурса, Є. Фурса та інші. Тому досить актуальним є аналіз правових засад становлення системи українського нотаріату і його історичні зміни.

Мета статті – визначити теоретичні дослідження категорії «помічник нотаріуса» й історичні передумови розвитку нотаріату на території України та далеко за її межами.

Виклад основного матеріалу. Ідеологія виникнення нотаріату містить велику дефініцію порівнянь. Спершу нотаріат виник як різновид адміністративної діяльності. Так, тисячоліття тому у Вавилоні, Єгипті, Іудеї існували писарі-канцеляристи, які вели численні прибутково-витратні книги, періодично складали кадастр усіх земель у країні, переписували населення та його майно.

Окремі посадові особи, котрі забезпечували формування доказів, у Стародавньому Єгипті називались «агрономи», а в Греції – «ієромемнеси» чи «епістази», були священнослужителями.

Перші згадки в історичному розвитку інституту нотаріату в Європі про вимоги до посади нотаріуса знайдено

в Італії, але згодом ці вимоги пустили своє коріння й у Франції (XII ст.) та Німеччині (XIV ст.), про що свідчить проведена рецепція нотаріального інституту в тому вигляді, у якому він існував в Італії (обов'язкова авторизація нотаріусів; вимоги до кандидатів на посаду: статі, вік, моральні критерії, складання іспиту; організація нотаріальних корпорацій, які здійснювали нагляд за діяльністю її членів) [8, с. 16].

До початку XX ст. в законодавстві більшості європейських країн були розроблені єдині принципи у визначенні поняття «нотаріус». У Франції нотаріус є особою вільної професії, за яким держава визнає функції офіційної особи з повноваженнями надавати актам і контрактам такий само ступінь довіри, начебто ці документи виходили з державних органів [5, с. 407–409].

Нотаріат у СРСР – державний орган, на який покладено оформлення та засвідчення операцій і актів, а також посвідчення фактів, що мають юридичне значення. Згідно із законодавством, нотаріат у СРСР мав на меті зміцнення соціалістичної законності, охорону соціалістичної власності й особистої власності громадян, захист особистих і майнових прав громадян, а також прав і законних інтересів державних установ, підприємств і суспільних організацій.

У нашої країни за роки радянської влади нотаріат утратив своє значення, позаяк було скасовано приватну власність на землю, засоби виробництва. Серед правоохоронних органів він посідав останнє місце, бо його діяльність в основному стосувалася людини, її власності, її прав та інтересів. Людині з вищою юридичною освітою працювати в нотаріальній конторі було не престижно: низька заробітна платня, непристосовані для роботи приміщення, відсутність необхідних технічних засобів, одноманітна й нецікава робота.

Нового імпульсу розвитку правової системи України, у тому числі й інституту нотаріату, надало проголошен-

ня незалежності України 24 серпня 1991 р. Із переходом суспільства до ринкових відносин, законодавчим визнанням рівноправності всіх форм власності, розвитком підприємницької діяльності й процесів приватизації виникла суспільна необхідність уведення інституту приватного нотаріату, відповідно, законодавчого закріплення положень, які надавали б можливість вирішувати питання нотаріальної діяльності без допомоги державних органів [7, с. 270–273]. Значним кроком у розвитку нотаріату і його законодавчого закріплення став прийнятий Верховною Радою України 02 вересня 1993 р., уведений із 01 січня 1994 р. Закон України «Про нотаріат». Цей Закон став одним із істотних етапів проведення широкомасштабної соціальної реформи в Україні, правової реформи, зокрема коли поряд із державними нотаріальними органами було введено інститут приватного нотаріату.

Правовий аналіз щодо історичного розвитку нотаріату має важливе значення для повного розуміння та оцінювання законодавчих актів.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» (далі – Закон), нотаріат – це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [2].

Із такою думкою погоджуються й деякі вчені, зокрема В. Комаров, С. Фурса та інші. Але таке визначення нотаріату не розкриває повністю його сутності, тому, на нашу думку, обґрунтованішою є дефініція нотаріату як правового інституту, що забезпечує охорону прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави шляхом учинення нотаріальних дій уповноваженими органами та посадовими особами.

Відповідно до ст. 3 Закону, нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності, а також здійснює функції державного реєстратора прав на нерухоме майно в порядку й випадках, установлених Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, із них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори не менше як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена в дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду [3, с. 111–119].

Останнім часом закон змінився на рівні поняття про стажування, у якому змінилась не тільки назва статті, а й вимоги до помічника (стажиста) нотаріуса. І варто приділити цьому увагу.

Історичні передумови розвитку нотаріату в Україні набули широкого значення щодо вимог до стажиста, тобто на цьому етапі на посаду нотаріуса вимагається досвідчена особа у сфері права, яка має великий обсяг практики, це, відповідно, відображається в самому законі.

Вимоги до особи, яка має намір займатися нотаріальною діяльністю, безпосередньо закріплені в Законі.

Відповідно, М. Долинська, В. Комарова та В. Баранкова мають спільну думку з приводу того, що до нотаріуса висуваються досить високі вимоги і як до професійного юриста, і як до людини з погляду її особистих якостей [4, с. 95–99].

Важливими щодо регулювання питання стажиста чи, за новим законодавством, помічника нотаріуса є історичні

аспекти змін законодавства у сфері нотаріату. М. Долинська проаналізувала статті Закону.

Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про нотаріат» від 09 вересня 1993 р., нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту (університет, академія, інститут), пройшов стажування протягом шести місяців у державній нотаріальній конторі або в нотаріуса, котрий займається приватною нотаріальною практикою, склав кваліфікаційний іспит і одержав свідоцтво про право на заняття нотаріальною практикою, не судимий.

У ст. 3 Закону «Про нотаріат» в редакції закону України від 01 жовтня 2008 р. № 614-VI посилюються вимоги до нотаріуса, а саме: може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше ніж три роки, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість за вчинення злочину, обмежена в дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду [4, с. 96].

Вищезазначеною статтею Закону в редакції Закону України від 06 вересня 2012 р. № 5208-VI істотно змінилися вимоги до особи, яка може бути нотаріусом, а саме: громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше як шість років, із них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менше як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Однак не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена в дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду [1].

Із вищезазначених законодавчих дефініцій нотаріуса можна виділити спільні риси, а саме: нотаріусом в Україні може бути лише громадянин України, який має вищу юридичну освіту, склав кваліфікаційний іспит, отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, а також те, що нотаріусом не може бути особа, яка має судимість.

Також певні зміни у вищевказаному Законі можна має ст. 13.

Так, відповідно до ст. 13 Закону України «Про нотаріат» у редакції 2008 р., стажистом нотаріуса може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, має стаж роботи у сфері права не менше ніж три роки, володіє державною мовою. Керівником стажування може бути нотаріус, який має стаж нотаріальної діяльності не менше ніж 10 років. Умови роботи визначаються трудовим контрактом між стажистом і приватним нотаріусом чи державною нотаріальною конторою із додержанням законодавства про працю [4, с. 95–99].

Кількість посад стажистів нотаріусів щороку визначається Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України, головними управліннями юстиції в областях, місті Києві за погодженням із Міністерством юстиції України.

Не може бути стажистом нотаріуса особа, яка має судимість, а також особа, обмежена в дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Стажист нотаріуса не може займатися підприємницькою або адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або на службі в органах місцевого самоврядування, перебувати в штаті інших юридичних осіб, входити самотійно, через представника або підставних осіб до складу правління чи інших виконавчих органів господарських організацій, кредитно-фінансових установ, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої, у вільний від роботи час.

Стажист нотаріуса має право на таке:

- 1) знайомитися зі змістом нотаріальних документів, поданих нотаріусу для вчинення нотаріальних дій;
- 2) бути присутнім на прийомі фізичних осіб і представників юридичних осіб;
- 3) складати проекти правочинів, заповітів, свідоцтв та інших документів, що стосуються вчинення нотаріальних дій;
- 4) уносити записи до реєстрів для реєстрації нотаріальних дій;
- 5) виконувати інші завдання, передбачені трудовим контрактом між стажистом і приватним нотаріусом і планом стажування.

Стажист нотаріуса не має права підписувати за нотаріуса нотаріальні документи й використовувати печатку нотаріуса.

Трудова книжка стажиста державного нотаріуса заповнюється та зберігається в Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України, головних управліннях юстиції в областях, місті Києві. Трудова книжка стажиста приватного нотаріуса заповнюється та зберігається приватним нотаріусом-керівником стажування.

Умови й порядок проходження стажування встановлюються Міністерством юстиції України.

До стажування прирівнюється робота строком не менше ніж сім років у Міністерстві юстиції України, Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України, головних управліннях юстиції в областях, місті Києві на посадах із безпосереднім здійсненням контролю за організацією нотаріату, перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів і виконання ними правил нотаріального діловодства.

Особа, яка проходила стажування в державній нотаріальній конторі й отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, повинна не менше ніж один рік після отримання такого свідоцтва працювати на посаді державного нотаріуса.

Однак на сьогодні ст. 13 Закону України «Про нотаріат» має новий вигляд і, відповідно, нові вимоги до посади вже не стажиста, як це було зазначено раніше, а помічника нотаріуса. Так, згідно зі ст. 13 Закону, помічником нотаріуса може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше як три роки. Не може бути помічником нотаріуса особа, яка має судимість, обмежена в дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Помічник нотаріуса не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності.

Помічнику нотаріуса забороняється використовувати свій статус з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

За дорученням нотаріуса помічник нотаріуса бере участь у прийомі фізичних осіб і представників юридичних осіб, складанні проектів правочинів, свідоцтв, інших документів, пов'язаних із учиненням нотаріальних дій, і статистичних звітів; уносить записи до реєстру для реєстрації нотаріальних дій, веде діловодство та архів нотаріуса, готує й надсилає за дорученням нотаріуса запити до підприємств, установ і організацій щодо відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій, а також виконує іншу допоміжну й технічну роботу. Помічник нотаріуса не має права підписувати нотаріальні документи та використовувати печатку нотаріуса.

Помічник нотаріуса зобов'язаний виконувати свої професійні обов'язки відповідно до цього Закону й трудового договору, укладеного з нотаріусом; дотримуватися нотаріальної таємниці; дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса; постійно підвищувати свій професійний рівень.

Добір кандидатур і прийняття на роботу помічника приватного нотаріуса є виключним правом нотаріуса. Із помічником нотаріуса укладається трудовий договір. Нотаріус може мати одного помічника [6, с. 243–245].

Проведемо порівняльний аналіз.

Спільним у цих двох редакціях є розуміння того, що стажистом (помічником) нотаріуса може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи у сфері права не менше ніж три роки, володіє державною мовою, не може бути стажистом (помічником) нотаріуса особа, яка має судимість, а також особа, обмежена в дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Однак на протигагу спільному розумінню цих редакцій очевидні й відмінності, серед яких такі.

Редакція Закону 2008 р. зазначає, що для проходження стажування потрібен керівник. Керівником стажування може бути нотаріус, який має стаж нотаріальної діяльності не менше ніж 10 років.

У Законі України «Про нотаріат» редакції 2008 р. між керівником стажування і стажистом укладається трудовий контракт, то в Законі 2012 р. – трудовий договір.

Відповідно, у редакції 2008 р. зазначалось те, що кількість посад стажистів нотаріусів щороку визначається Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі за погодженням із Міністерством юстиції України, на сьогодні такого розуміння у ст. 13 Закону України «Про нотаріат» немає.

Висновки. Отже, історично-правовий аналіз надає можливість розкриття особливостей розуміння уповноваженої особи нотаріуса, звісно, поняття стажиста (помічника) нотаріуса, який за умови успішного складання кваліфікаційного іспиту здобуває професію нотаріуса, отримуючи при цьому свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, може працювати як приватним, так і державним нотаріусом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1054-17>.
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
3. Долинська М.С. До питання допуску до складання кваліфікаційного іспиту осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю / М.С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 1. – С. 111–119.
4. Долинська М.С. До питання доступу помічників приватних нотаріусів до професії нотаріуса в Україні / М.С. Долинська // Приватне право в умовах глобалізації: виклики постмодернізму: збірник наукових праць. – 2013. – С. 95–99.
5. Нотаріат в Україні: [навчальний посібник] / за ред. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2008. – 494 с.
6. Радзієвська Л.К. Нотаріат в Україні / Л.К. Радзієвська, С.Г. Пасічник. – К., 2001. – 528 с.
7. Сміян Л.С. Нотаріат в Україні. Загальна частина: [підручник] / Л.С. Сміян, П.Г. Хоменко, Ю.В. Нікітін. – К.: КНТ, 2009. – 632 с.
8. Тодоров І.Я. Історія держави і права України: [підручник] / І.Я. Тодоров, В.Н. Суботін. – Донецьк: ДГТ, 1998. – 187 с.